

İsmaililikteki Davet ve Davetçi Anlayışının Teorik-Felsefik Alt Yapısı

Theoretical Background Of Understanding Of Prophecy And Guardianship in Ismailism

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YALÇINKAYA, Sara AKDAĞ

Atf/©: Yalçinkaya, Mustafa ve Akdağ, Sara (2020). “İsmaililikteki Davet Ve Davetçi Anlayışının Teorik-Felsefik Alt Yapısı”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss.169-182

Citation/©: Yalçinkaya, Mustafa ve Akdağ, Sara (2020). “Theoretical Background Of Understanding Of Prophecy And Guardianship in Ismailism”, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 169-182

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.817195

Orcid:

0000-0003-0401-1893

Mustafa Yalçinkaya

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi
myalcinkaya@erzincan.edu.tr

Orcid:

0000-0001-5675-5144

Sara Akdağ

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi
sarakda24@hotmail.com

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020. 10. 27

Kabul Tarihi-Accepted

2020. 12. 28

Sayfa-Pages

169-182

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Şiiliğin bir kolu olan İsmâililiğin yayılması amacıyla dailer tarafından yapılan davetin ve bu davetlerin arka planında nasıl bir düşünce anlayışının yattığı, İsmâililer'in benimsemiş olduğu din ve dünya görüşlerinin nereye/nerelere nasıl ve ne şekilde dayandığı bilinmesi gerekir. Çalışmamızda İsmâililer'in benimsemiş olduğu din ve dünya görüşlerinin nereye ve nelere dayandığı açık bir şekilde araştırılıp ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmamızda nübüvvetin vâsi ve imamlar tarafından velâyet adı altında devam ettiği inancına sahip olan İsmâililer'in, elçi/davetçi anlayışında olduğu kadar davetini gerçekleştirdikleri fikir ve düşünceler hakkında da farklı kanaat ve düşüncelere sahip olmuş oldukları ortaya konmak suretiyle incelenmiştir. Bununla birlikte bu farklılıkların belli konulara dayanmış olmasının ve bu konuların da davet ve daveti yapan elçiye/davetçiye dair anlayışlarını nasıl etkileyip şekillendirdiği işlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada İsmâililer'in tebliğ anlayışlarına dair görüş ve düşüncelerinin altında bu başlıkların bulunduğu ve bu çerçevede oluşmuş olduğu hususuna vurgu yapılarak konu üzerindeki çalışma ve inceleme tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmâililik, Dâi (Davetçi), Bâtın, Zâhir, Te'vil

Abstract:

It is necessary to know the invitation made by the invitees for the spread of Ismailism, which is a branch of the Shi'ism, and how the understanding of thought lies in the background of these invitations, where and where and how the religion and world views adopted by the Ismailians are based. In our study, where and what religion and world views adopted by Ismailis are explicitly investigated and discussed. Also, in this study, it was examined by revealing that the Ismail people, who believed that the prophethood continued under the name of custody by guardians and imams, had different opinions and thoughts about the ideas and thoughts they invited as well as the ambassador / inviter understanding. However, it has been studied how these differences are based on certain issues and how these issues affect and shape their understanding of the ambassador / inviter who made the invitation and invitation. Therefore, in this study, the study and investigation on the subject has been completed with an emphasis on the fact that these headings are located under the opinions and thoughts of Ismaililer's notices of notification.

Keywords: Ismailism, Dai(inviter), Sealed, Evident, Ta'wil.

1. GİRİŞ

Kelam ilminin üç ana konusundan biri olan nübüvvet özellikle davet ve davetçi anlayışının İsmâîlîler tarafından farklı bir şekilde yorumlanması, onların İmamiyye Şiası'ndan ayrılmasına neden olmuştur. Nübüvvetin velâyet (vâsi ve imamlar) makamı ile devam ettiğini kabul etmesi ve İsmâîl b. Ca'fer'in (ö. 138/755-56) oğlu Muhammed b. İsmâîl'i (ö. 179/795) son peygamber olduğunu iddia etmesi noktasında Ehl-i Sünnet'ten ayrılan İsmâîlîler, davetçi (imamlar) hiyerarşisinde İmamiyye Şia'sının bir parçası olmasına karşın Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) ardından gelen küçük oğlu Musa el-Kâzım'ın (ö. 183/799) imâmetini kabul etmemesi, (onların) İmamiyye'den de ayrı düşmesine neden olmuştur. Çünkü onlar, imâmetin/velâyetin devam ettiricisi olarak mezheplerinin adını aldığı Ca'fer es-Sâdık'ın büyük oğlu İsmâîl b. Ca'fer'i ve onun soyundan gelecek olan kişileri önder olarak kabul etmiş ve bu inanışlarının tebliğ mekanizmalarında ciddi bir etkisi olmuştur.

İsmâîlîlerin tebliğ anlayışları çerçevesinde kabul etmiş oldukları davet/tebliğ ve davetçiye/imama dair fikir ve düşüncelerine göz atıldığında bu anlayışlarının temelini "âlem", "takiyye" ve "zâhir-bâtın" görüşlerinin oluşturduğu görülmektedir. Nübüvvet genelinde davet ve davetçi konusuna karşı yaklaşımlarını doğrudan doğruya etkileyen bu meseleler, İsmâîlîler arasında çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Konuyu bir sıralamaya tabi tutacak olursak bu üç başlığı şu şekilde inceleyebiliriz:

2. ÂLEM (EVREN) TASAVVURU VE DAVETÇİ SİLSİLESİNE YANSIMASI

İsmâîlîyye'deki âlem tasavvurunun temelini, Yeni Eflatunculuk ve Gnostisizm oluşturur. Her iki sistemin de bütün içsel özelliklerini içerisinde taşıyan bu tasavvur, (inançları konusunda) dayandığı nokta itibarıyla büyük önem arz eder. Çünkü onlardaki evren anlayışına dair yorumlar, dolaylı olarak davet anlayışlarıyla birleşir.

İsmâîlîlikteki âlem anlayışı, "akıl" ve "nefs" terimleri ile açıklanmaya çalışılmış ve bu açıklamanın sonu, "davetçi anlayışları" ile birleşmiştir. Buna göre İsmâîlîlerin âlem anlayışı şu şekilde olmuştur: Allah Teâla, başlangıçta vermiş olduğu emir üzerine herhangi bir eksikliğin bulunmadığı kabul edilen "akl-ı evvel"i yani, *Sâbık*'ı yaratır. *Sâbık*'ın ardından da mükemmel olmaktan uzak, noksanlıkları bulunan "nefs-i sâni"yi yani *Tâli*'yi meydana getirir. Nefsin kemâl sayılabilecek bir akla ulaşabilmesi için eksiklikten tamlığa ulaşabileceği bir aracıya ihtiyaç duyması da semâvi feleklerin yaratılmasına neden olur. Bu feleklerin her bir hareketinin sonucunda bir yaratılış meydana gelir. Bu yaratılışlar içerisinde insan, bedenler ve cüz'î nefislerin (eksik nefislerin) beraber bir münasebet kurması ile oluşur. Ancak insan, ulvî âleme ait olan kudsî nurlara ulaşabilme noktasında diğer varlıklardan ayrılır. İsmâîlîlere göre, ulvî âlemde "akıl" ve "nefs"(küllî nefis) bulunurken insan âleminde sadece "akıl" vardır. İnsan dünyasının neredeyse her şeyi konumunda olan akıl, kâmil bir insanı temsil etmektedir. Akla yüklenen bu misyon nedeniyle kâmil insana *nâtık* (Nebi) ismi verilirken, akıl dışında ulvî âlemde varlığı zorunlu görülen Külli Nefs'in cismanî âlemdeki karşılığı olan "müşahhas nefis" ise *esas* yahut vâsi ile eş tutulmaktadır.¹

İsmâîlîliğin önemli destekçilerinden biri olan Ahmed Hamîdüddin el-Kirmânî (ö. 411/1020'den sonra), *Râhatu'l-Akl* adlı eserinde bu konuyu daha sistemli bir şekilde ele alarak

¹ Ebu'l-Feth Muhammed Abdulkerim b. Ebi Bekr Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (thk. Abdülaziz Muhammed el-Vekil), Kahire 1968, I, 193; Abdülbaki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2016, s. 126; Asiye Tıgılı, *Vahiy ve Peygamberlik*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2018, s. 482.

bir tablo oluşturmuştur. Bu tablo, İsmâîlîlerin hem âlem hem de davet ve davetçi anlayışları bakımından çok büyük bir öneme sahip olmuştur. Çünkü onların davet anlayışı ve davetçi hiyerarşisinin, âlem anlayışlarıyla nasıl ilişkilendirildiği bu tablo üzerinde açık bir şekilde görülmüştür:²

Tablo 1: İsmâîlîlikteki Âlem Anlayışının Davet Anlayışlarıyla İlişkisi

Ulvî/Ruhanî Hududlar (Feleklerin Hiyerarşisi)		Süflî/Cismanî Hududlar (Davetçi Hiyerarşisi)	
İlk varlık (İlk akıl)	En yüksek felek	Nâtık	Tenzil Mertebesi
İkinci varlık (Küllî nefis)	İkinci felek	Esas/Vâsi	Te'vil Mertebesi
Üçüncü varlık	Üçüncü felek (Zuhal/Satürn)	İmam	Emir Mertebesi
Dördüncü varlık	Dördüncü felek (Müşteri/Jüpiter)	Bab	Faslu'l-Hitap Mertebesi (melek)
Beşinci varlık	Beşinci felek (Merih/Mars)	Hüccet	Hak veya bâtil hakkında hüküm mertebesi
Altıncı varlık	Altıncı felek (Şems/Güneş)	Dâi-i Belağ	İhticac ve mead bilgisini (öğretme) mertebesi
Yedinci varlık	Yedinci felek (Zühre/Venüs)	Dâi-i Mutlak	Ulvî hududlar ve bâtinî ibadetler (öğretme mertebesi)
Sekizinci varlık	Sekizinci felek (Utarit/Merkür)	Dâi-i Mahdud	Süflî hududları ve zâhirî ibadetleri öğretme mertebesi
Dokuzuncu varlık	Dokuzuncu felek (kamer/ay)	Me'zûn-i Mutlak	Ahd ve misak alma mertebesi
Onuncu varlık	Tabiattaki feleklerin altında kalanlar	Me'zûn-i Mahdud	Müstecibin gönlünü çelme mertebesi

Yukarıda verilen bu tablo, İsmâîlîler tarafından şu şekilde yorumlanmıştır: “Felekler harekete geçebilmek için nasıl ki akıl ve nefse ihtiyaç duyuyorlarsa nefsin ve bedenlerin de bu noktada dinî hükümlere ihtiyacı vardır. Sözü edilen bu hükümleri bizlere getiren ve pratikte gerçekleştiren peygamber ve vâsiler, dinî emir ve yasakları tebliğ etme ve yerine getirme sorumluluğu ortadan kalkana kadar devir anlayışlarına³ göre hareketlerin devam ettiricisi olacaktır. Burada feleklerin yapmış olduğu hareketlerin ve bizlere gelen dini hükümlerin tek bir gayesi vardır. O da, nefsin kemâle (tamlığa) ulaşma isteğidir. Bunu sağlayacak olan kişiler ise kuşkusuz nâtık peygamber ve onun ardından gelen vâsi, imam ve dâîler olacaktır”.⁴

² Ahmet Hamîdüddin el-Kirmânî, *Râhatu'l-Akl*, (thk. Mustafa Galip), Daru'l-Endülüs, Beyrut 1983, s. 256.

³ Devir anlayışına göre, her peygambere gelen şeriat yedi ömre sahiptir. Yedi ömürden kastedilen ise yedi asırdır. Bu peygamberlerin ilkinde “nâtık peygamber” adı verilirken, “sâmit”, başka bir peygamberin getirmiş olduğu şeriatı devam ettiren anlamında kullanılmıştır. Nâtık peygamberin vefat etmesi ile peygambere tayin edilen bir vâsi, onun ardından da altı imam gelmiştir. Bu altı imam ömürlerini tamamladığı an, döngü en başa dönecektir. İşte bu döngü, devirlerin oluşmasını sağlamıştır” (Ebû Nasr el-Müeyyed-Fi'd-dîn, *Divânu'l-Müeyyed fi'd-din Dâi-ed-Duâd*, (thk. Muhammed Kamil Hüseyin), Daru'l-Kitap el-Misri, Kahire 1949, s. 73; Muhammed b. Hasan ed-Deylemî, *Beyânu Mezhebi'l-Bâtiniyye*, Mektebetü'l-Maa'rif, ts., Riyad, s. 25-26, s. 22).

⁴ Ebu'l-Feth Muhammed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 193.

İsmâîlîlikte âlem anlayışının kurtuluşçu bir yönü olduğu da görülmektedir. Buna göre, insan, yaratılmasının akabinde başlangıçta bulunduğu halden ve yaratıcısından git gide uzaklaşmaktadır. İşte bu noktada âlem inanışının gayesi, uzaklığa yol açan mesafeleri tamamen ortadan kaldırmak ve insanları mutlak anlamda huzura kavuşturmaktır. Bundan dolayı insana başlangıçtaki halinden ve yaratanından neden uzak düştüğü anlatılır ve Allah'ın nâtik peygamberlere tebliğ etmesi için indirdiği bilgilerin insanlara ulaşmasının sağlanması halinde insanın tam olarak huzura ereceği söylenilir.⁵

3. GİZLİLİK İLKESİNİN (TAKİYYE) DAVET ÜZERİNDEKİ YERİ

İsmâîlîlerde “takiyye” terimi ilk olarak İsmâîl b. Ca’fer’in imâmeti ile ilgili gerçekleşen bir konuda görülür. Konunun aslı, Ca’fer es-Sâdık’ın kendisinin ardından imâmeti oğlu İsmâîl b. Ca’fer’e devretmesi ve İsmâîl’in babası Ca’fer es-Sâdık’ın yaşamaya devam ediyorken ölmesi ile başlar.⁶ Kendisine imâmet görevi verilen İsmâîl’in ölmesi, iki farklı görüşün oluşmasına neden olur. Bunlardan ilki, İsmâîl’in takiyye anlayışları gereği kendisini ölmüş gibi gösterdiğini ileri süren “Halis İsmâîlîler” tarafından iddia edilen görüştür. Ancak bu görüşü destekleyen kişilerin sayısı oldukça az olduğu için zamanla yok olmuştur. İkinci görüşte ise İsmâîl’in öldüğü kabul edilir. Ancak İsmâîl’in imâmete nass ile tayin edilmesinin geri dönüşü olmadığı için imamlık makamı, onun soyundan gelecek olan çocuklarına verilmelidir. Dolayısıyla İsmâîlîlere göre, İsmâîl’in küçük kardeşi Musa el-Kâzım’ın imâmeti kabul edilmemelidir. İşte bu görüşe sahip olan kişiler, İsmâîlîyye’nin aslını oluşturur.⁷

Buldukları zaman ve toplum içerisinde tehdit ve baskılardan kurtulabilmek adına mutlak bir gizlilik içerisinde yaşayan İsmâîlîliğin ilk önderleri, fikir ve düşüncelerinin ortaya çıkmaması adına çok az sayıda eser yazıya geçirilmişlerdir. Kendilerinin belirlediği kişiler dışında kayıt tutması için hiç kimseye izin verilmemiş, kaydı tutan kişiler de ciddi anlamda gizli tutulmaya çalışılmıştır. Bunun yüzünden Ca’fer b. Sâdık’ın ardından gelen imamlar kendi isimlerini kullanmaksızın *Mübârek* (kutlu), *Meymun* (şanslı) ve *Sa’id* (mutlu) gibi isimlerle anılmıştır.⁸

İsmâîlîlikteki takiyye anlayışı hakkında önemli bilgilere yer veren İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), *Telbîs-u İblîs* adlı eserinde İsmâîlî bir dâîye (davetçiye) rastlayan bir kişi ile dâînin aralarında geçen bir diyalogu bizlere aktarmıştır. Bu diyalogta sözü edilen davetçinin söyledikleri “takiyye hali” açısından önem arz etmektedir. Örneğin; davetçinin kendisine hakikatleri öğretmesini isteyen kişiye: “Ben hazinedeki sırları herkese söylemekle emrolunmadım. Ancak bana söz verdikten ve ona güvendikten sonra vermekle emrolundum” demesinin ardından aldığı söz ve yeminle birlikte “Bana ve imama söz ver ki sana söyleyeceğim

⁵ Farhad Daftary, *Muhâlif İslam’ın 1400 yılı: İsmâîlîler (Tarih ve Kuram)*, (çev. Ercüment Özkaya), Raslantı Yayınları, Ankara 2001, s. 172.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Said Yalçınkaya, *Selçuklu İnan’ında Batını/Ezoterik Bir Yapılanma: Alamut Nizari İsmâîli Örgütününün Teşekkülü (464-518/1072-1124)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019, s. 16-18.

⁷ Ebû Mansûr Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-Fırak ve Beyânu’l-Fırakati’n-Nâciye minhum (Akâidu’l-Fıraki’l-İslâmiyye ve Ârâi Kibâr A’lâmiha)*, (thk. Muhammed Osman el-Hasan), Mektebetü İbn-i Sînâ, Kahire 1988, s. 62-63; eş-Şehristânî, *el-Milel ve’l-Nihal*, I, 191; Farhad Daftary, *The Ismâ’îlîs (Their History and Doctrines)*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 89-90; Muzaffer Tan, İsmâîli Davet: “Sosyo-Politik Gelişim Süreci”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Temmuz-Aralık 2015, C. 18, S. 47, s. 79-95;

⁸ Bernard Lewis, *Haşhaşiler (İslam’da Radikal Bir Tarikat)*, (çev. Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, İstanbul 2018, s. 53; Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri (Sır Metinler)*, (çev. Özgür Çelebi), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2008, s. 18.

sırları çıkarmayacak ve yaymayacaksın”⁹ diyerek karşısındaki kişiyle ahitleşmesi, gizliliğin ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermiştir.

Diğer taraftan yürütülen bu çalışma, özellikle halk tabanı için yapılan bir davet olmuş, ilmi ve fikri anlayış kabiliyeti yüksek olan ve doğruyu yanlıştan ayırmada herhangi bir sorun yaşamayan insanlardan gizlenmeye çalışılmıştır.¹⁰ Bunun hakkında İbnü'l-Cevzî, İsmâîlî grubun başında bulunan halifenin: “Davetçilerine şöyle emrediyordu: ‘Sağını solunu bile bilmeyen ahmakları davet edin. Dünya işlerinden anlamayan kimseleri davet edin. Onlara badem, bal ve şuniz¹¹ denilen bir yiyecek yedirin. Ta ki sarhoş olup beyinleri açılsın” cümlesini bizlere örnek olarak aktarmıştır.¹² Bu gibi kişilerin davetlerini gizli bir şekilde yürütmesi ile İslam dini hakkındaki gerçekler halk tabanındaki sıradan insanlardan saklanmış ve onların dünya üzerindeki isteklerine karşılık aldatıcı ve yanıltıcı davetlerle bilerek veya bilmeyerek onları dinden uzaklaştırmışlardır.¹³ Bu noktada Gazzâlî (ö. 505/1111), “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz’ diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz!”¹⁴ ayetini delil olarak göstererek Allah’ın dininin gizlenmesinin helal olmayacağını geniş ifadelerle açıklamıştır.¹⁵

4. ZÂHİR VE BÂTİN AYRIMININ İSMÂİLİ DAVETTEKİ ÖNEMİ

İsmâîlîlerin, “Bâtiniyye/Bâtıniler”¹⁶ olarak anılmasına neden olan bu ayırım, mezheplerinin en önemli doktrini haline gelmiştir. Bu doktrine göre, Kur’ân-ı Kerim’in hem görünen bir yüzü (zâhiri¹⁷) hem de bir iç yüzü(bâtını¹⁸) bulunmaktadır. Görünen yüzü olarak

⁹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Şeytan’ın Hileleri (Telbîs-u İblîs)*, (çev. M. Ali Kayabağlar), Kahraman Yayınları, İstanbul 2002, s. 156.

¹⁰ Farhad Daftary, *Şii İslam Tarihi*, (çev. Ahmet Fethi), Alfa Basım Yayım, İstanbul 2016, s. 145.

¹¹ Çörekotu.

¹² İbnü'l-Cevzî, *Şeytan’ın Hileleri*, s. 164.

¹³ Muhsin Abdülhamid, *İslam’a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Bâbîlik ve Bahâîliğin İyüzü)*, (çev. M. Saim Yeprem ve Hasan Güleç), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 34.

¹⁴ Âl-i İmran, 3/187.

¹⁵ Ebü Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *Bâtîniğin İç Yüzü (Fedâihu'l-Bâtiniyye/el-Mustazhiri)*, (çev. Avni İlhan), Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 39.

¹⁶ Bâtiniyye (باطنية), “kapalı/gizli olmak, kolay anlaşılmamak, bir şeyin iç yüzüne hâkim olmak, bir kimsenin sırlarına vakıf olmak” anlamına gelen “batn”(بطن) veya “butûn”(بطون) kökünden türemiş olan bâtin kelimesine nispet eki (ى) ile birlikte çoğulluk kazandıran “ta”(ة) ekinin ilave edilmesi ile meydana gelen bir terim olmuştur. Dolayısıyla Bâtiniyye, sözlük açısından “gizli olanı, kolay anlaşılmayanı bilen ve bir şeyin iç yüzüne hâkim olan kimselerin meydana getirdiği fırka” anlamına gelmektedir. Kelamî bir terim olarak Bâtiniyye, “zâhirde olan her şeyin bir bâtını bulduğunu, dolayısıyla te’vilin gerekli olduğunu savunan ve bu te’vili sadece Allah tarafından görevlendirilmiş olan masum imamların bilebileceğini kabul eden topluluk” olarak tanımlanmıştır. (Râgıb el-İsfahânî, “b-t-n”, *el-Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, (çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu), Yarın Yayınları, İstanbul 2015, s. 13; Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, “Bâtın-Batiniyye”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2009, s. 41-43; Avni İlhan, “Bâtiniyye”, *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 1992, V, 190-191).

¹⁷ Sözlükte, “galip gelmek, arka çıkmak, desteklemek, yardımcı olmak, açık olmak, ortaya çıkmak/çıkartmak, üstün gelmek, açık, aşikar” anlamına gelen *zâhir* kelimesi, zuhur (ظهور) kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak “varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından belirgin olan” anlamında kullanılmasına karşın Kelam terminolojisinde bâtin kelimesinin zıddı olan “nasların açıkça okunan ve görülen literal anlamı” şeklinde tanımlanmıştır. (el-İsfahânî, “z-h-r”, *el-Müfredât*, s. 623-624; Topaloğlu, Çelebi, “Zahir”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 343; Bekir Topaloğlu, “Zâhir”, *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2013, XLIV, 85)

¹⁸ Zâhir kelimesinin zıddı olan diğer kelimeye gelecek olursak da bâtin, “kapalı olmak, kolay anlaşılmamak, gizli olmak, bir şeyin iç yüzüne hakim olmak, bir kimsenin sırlarına vakıf olmak” anlamına gelen “batn/butun”(بطن) kelimesinden türetilmiştir. Terim anlamı ise genel çapta “kişinin duyu organlarıyla idrak edemeyeceği, görünenin

kabul edilen zâhir, Hz. Muhammed (s.a.v) aracılığıyla getirilmiştir. Dinin ameli yanını temsil eden zahir, dini hükümleri zâhiren yani açık bir şekilde anlamayı/yapmayı mümkün kılmıştır. İç yüz olarak ele alınan bâtın ise ayrı bir öneme sahip olmuştur. Çünkü batın, İsmâîlîler tarafından özel bir ilim olarak kabul edilmiştir. Bu özel ilim, temel itibarıyla Ali b. Ebu Tâlip (ö. 40/661) tarafından yapılan açıklamalar olmuştur. Buradan yola çıkarak İsmâîlîler, zâhir olan kısmın herkes tarafından anlaşılabilen bir dile sahip olduğunu söylerken, bâtın olan kısmın ancak kendi inanç, görüş ve düşüncelerine sahip olan kişiler tarafından anlaşılabilceğini ileri sürmüştür. Gerçeğin gizli olduğunu ve bundan dolayı zâhiri verilen ayetlerin te'vil edilmesi gerektiğini iddia eden İsmâîlîler, bâtına büyük önem vermiştir. Hatta bâtın olan tarafı simgeleyen Ali b. Ebu Tâlip'in, zâhir olan tarafı simgeleyen Muhammed (s.a.v)'den daha faziletli olduğu kabul edilmiştir.¹⁹

İsmâîlîlere göre, yeryüzüne indirilen tüm vahiy ürünü kitap ve şeriatlar, basit ve yüzeysel bir manaya sahip olup zamanla değişim geçirebiliyorken iç yüzünde sahip oldukları hakikatler asla bir değişime ve dönüşüme uğramamaktadır. Bundandır ki hakikatler, ayetlerin görünen tarafında değil, iç yüzünde yani hakâikte aranmalıdır. Çünkü hakâik, gizliliği barındıran manevi hakikatler dünyasını temsil eden irfanî bir düzen meydana getirmektedir.²⁰

Muhammed Hammadî (ö. 470/1077)²¹, dâînin (davetçinin) verdiği bir örnek ile zâhir-bâtın ayrımından bahsedişini şu şekilde aktarmıştır: “Görmüyor musun ki, yumurtanın dışı ve içi vardır. Buna binaen zâhir, insanların bilmesinde eşit olup havas ve avamın bildikleri şeydir. Bâtın ise bütün insanların değil, pek az kimsenin bildiği şeydir”.²² Onların bu doktrine hem örnek hem de mesnet olarak gösterdikleri

“Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh'a dedik ki: 'Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki ailen ile iman edenleri ona yükle'. Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti”²³ ve “Davud dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.’
...²⁴

ötesinde bulunan gizli gerçeklik” olarak tanımlanmıştır. (el-İsfahânî, “b-t-n”, *el-Müfredât*, s. 138; Topaloğlu, Çelebi, “Batın”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 41; Ahmet Ateş, “Batın”, *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1977, II, s. 339-340.

¹⁹ Mustafa Galip, *Târihu'd-Da'veti'l-İsmâîliyye*, Daru'l-Endülüs, Beyrut 1965, s. 39; Sâbir Tuayme, *el-Akâidu'l-Bâtiniyye ve hükmü'l-İslâmî fiha*, el-Mektebetü'l-Sekafiyye, Beyrut 1986, s. 11-12; Farhad Daftary, *Muhallif İslam'ın 1400 yılı*, s. 167-168. Buradaki husus, İsmâîlî doktrinin temelini oluşturan “Nâtık-Samit” ilişkisidir. Detaylı bilgi için bkz. Yalçinkaya, Selçuklu İran'ında Batını/Ezoterik Bir Yapılanma, s. 66-69.

²⁰ Muhammed b. Hasan el-Kummî, Hasan b. Mûsa en-Nevbahtî, *Şii Fırkalar (Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Firâk/Firâku's-Şia)*, (çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu ve Ramazan Şimşek), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 204-205; Sâbir Tuayme, *el-Akâidu'l-Bâtiniyye*, s. 11-12; Daftary, *Şii İslam Tarihi*, s. 145; Muzaffer Tan, “Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2012, s. 117.

²¹ Bâtînilik hakkında yazdığı “Keşfü Esrari'l-Batiniyye”(Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü) adlı eserle tanınan Yemenli Sünnî bir âlimdir. Hammâdî, İsmâîliyye mezhebine girip onların prensiplerini öğrendikten sonra Yemen'deki liderleri olan Ali b. Muhammed'in küfür ve dalâlet ehlerinden biri olduğunu ortaya koymak için eserini yazdığını söylemiştir. (Avni İlhan, “Keşfü Esrari'l-Batiniyye”, *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2002, C. XXV, s. 320.

²² Muhammed Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, (çev. İsmail Hatip Erzen), Sebil Yayınevi, İstanbul 2004, s. 51.

²³ Hûd, 11/40.

²⁴ Sad, 38/24.

gibi ayetler ile İsmâîlîler, dini hükümlerin asıl gerçeklerini bilme noktasında çok az doğru yolda olan kimsenin olduğunu, onların da ancak kendileri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık olarak Hammadî, bahsi geçen ayetlerin bâtın mefhumu ile herhangi bir ilişkisinin olmadığını ve ayetlerin anlamları tam olarak kavrandığında hakikatin gün yüzüne çıkacağını ifade etmiştir.²⁵

Dâi'nin davetini gerçekleştirmesindeki gizliliğine özellikle vurgu yapan Hammadî, ayet ve hükümlerin zâhiri anlamlarını önemsemeyip bâtınî yoruma verdikleri önemi dâinin ağızından şu şekilde aktarmıştır:

“Sırları keşfetmeye bak; avamın kanaat ettiği dış manalara kanaat edip kalma! Kendin için bu hale razı olma; Kur’ân’ı ve remizlerini iyi düşün; temas ettiği meselelerin aslında ne manaya misal olduklarını bil! Namaz, taharet ve Peygamber aleyhissalatü vesselam efendimizden sarâhet(açıkça) ve ibare ile değil, rumuz ve işaretle rivayet olunan emirlerin manalarını belle! Çünkü bütün insanların din adına yaptıkları işler perde altında olan birtakım manalar için birer darb-ı meseldir. Buna binaen sen namazı ve içindekini bil! Onun iç manalarını bellemeye bak! Çünkü bilgisiz yapılan iş, sahibine fayda vermez” derler.²⁶

Buraya kadar anlaşıldığı üzere her şeyin bir zâhiri ve bâtını olduğunu benimseyen bu telakki, tüm farz ve sünnet ibadetlerin görünen yüzlerine bakıldığında onların aslında sembol ve işaretlerden ibaret olduklarını ve hakiki anlamlarının ancak iç yüzüne(batına) bakarak anlaşılabilceğini ileri sürmüştür. Zamanla İsmaililer, bu düşüncelerini daha da ileri götürerek bir ayetin görünen yüzüne (zâhirine) bakarak hareket eden kimsenin helaka uğrayacağını, ancak iç yüzünü (bâtınını) önceleyerek hareket edenlerin ise hidayete ereceğini söylemiş ve bu savlarını desteklemek için ayetlerin dışında dinle yakından uzatan alakalı olan her şeyi te’vil etmişlerdir.²⁷

Bu te’villere örnek verecek olursak Muhammed Hammadî, dailerin, kısım kısım ayırdıkları davetleri/tebliğleri sırasında yapmış oldukları bâtınî yorumlardan birini bizlere şu şekilde aktarmıştır:

Davetçi, ona(saptırılmış müride) der ki: “Allah Teâla’nın nehyettiği içki ve kumarın ne olduğunu bilir misin?” sor. Bu ikisi, Ebu Bekir ve Ömer’den ibarettir. Hz. Ali’ye muhalefet edip hilafeti ondan gasbettiği için onları sevmekten kaçınılması emrolunmuştur. Yoksa yaş veya kuru üzümünden, buğday ve başka maddelerden yapılan ve asıl hamr adı verilen şarap ise haram değildir. Çünkü yerin bitirdiği şeylerden çıkarılmıştır. Sonra ona karşı, “*Cenâb-ı Allah’ın kullarına çıkardığı zineti ve hoş rızıkları kim haram kıldı?*”²⁸ ve “*İman edip iyi amel işleyenlere yiyip içtiklerinde günah yoktur...*”²⁹ ayetlerini sonlarına kadar okur.³⁰

Bununla birlikte Hammadî, onlara göre “oruç”, “hac” ve “taharet” kelimelerinden kastedilen anlamın, sırasıyla “sır tutmak”, “imama hizmet etmek ve onu her daim ziyaret etmek” ve “kalp temizliği” olduğunu da söylemiştir.³¹

Hammadî, bu kimselerin tebliğlerini daha da üst noktaya taşıyarak kendi istek ve arzularına göre dinde bulunan hüküm ve ibadetleri ya değiştirdiğini ya da toptan ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Tebliğlerini belli aşamalar dahilinde gerçekleştiren İsmâîlîlerin, her

²⁵ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 51.

²⁶ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 50.

²⁷ el-Kummî, en-Nevbahtî, *Şîî Fırkalar*, s. 204-205; el-Gazzalî, *Bâtıniliğin İç Yüzü*, s. 35; İbrahim Agah Çubukçu, *Gazzalî ve Bâtınîlik*, İlahiyat Kitapevi, Ankara 1964, s. 41; Muzaffer Tan, “Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar”, s. 127.

²⁸ A’raf, 7/32.

²⁹ Maide, 5/93.

³⁰ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 54.

³¹ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 51.

bir kademedede mükellef tutulan yasa ve ibadetlerin inananlarına (İsmâîlîlere) kolaylaştırıldığını veya onların sorumluluğundan kaldırıldığını da dikkat çekmiştir. Tüm bunların sonunda din adına kabul edilen her şey, ağızdan çıkan bir söze bağlı kılınmıştır. Yukarıda “oruç”, “hac” ve “taharet” kelimelerinin bâtinî yorumla ne kadar derece değiştiği bu duruma verilen en dikkat çekici örneklerden biridir. Hammadî'nin bu iddiasına (ibadet ritüellerini kaldırmalarına) karşılık kitabında zikrettiği örnek de şu olmuştur:

Bunların sözleriyle aldanmış câhil bu telkinlerini kabul ederse, ona: “Allah’a yakınlık kazandıracak bir sadaka ver ki, ermek için sana bir merdiven versin ve kurtuluşuna vesile olsun. Biz de sana mevlamızdan (liderimizden), namazları senin üzerinden kaldırmasını ve bu ağır yükü senden indirmesini isteyelim” derler. Aldatılmış bu kişi tutar –hayır yaptığını sanarak– davetçiye on iki lira verir. Davetçi onu Mevlaları huzuruna götürür ve: “Mevlana! Kulun falan kimse namazı ve manalarını öğrendi, ondan namazı kaldır ve bu ağır yükü sırtından indir. İşte, on iki lira!” der. Mevlaları, cemaatine dönerek: “Şahit olun ki, ben üzerinden namazı kaldırdım” der ve kendisine: “...Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır...”³² ayetini okur. O vakit, evvelce bu davet ve tarikatı benimseyenler, bu aldanmışa iltifatlarda bulunur, onu kutlarlar ve “senin beline ağırlık veren yükü indiren Allah’a hamdolsun” derler.³³

İmam Gazzâlî'nin takiyye anlayışlarında İsmâîlîlere karşı delil olarak kullandığı ayeti³⁴, aslında İsmâîlîler de kendi adlarına kullanmışlardır. İsmâîlîlere göre bu ayet, şeriatin zâhiriyle yetinmeyip rumuz ve işaretlere dalarak bâtinî hakikatlere ulaşan kişinin en sonunda teklif ve sorumluluklardan kurtulacağını bizlere göstermektedir. Hatta bu kurtuluş, bizzat Allah tarafından sağlanmaktadır. İbnü'l-Cevzî, onların bu anlayışının ancak ayetlerin zâhirinde görünen ve sorumlu tutulduğumuz hüküm ve ibadetlerin bizlerden sökülmeye çalışıldıklarını ve şeriatı bu şekilde yok etmek istediklerini ifade etmiştir.³⁵

Sayılar ile harflere belli bir kutsallık verilerek bunlara birbirinden farklı anlamlar yükleme anlamına gelen Hurûfilik, te'vil anlayışları noktasında İsmâîlîler tarafından çokça kullanılmıştır. Onlar tarafından verilen en önemli örneklerden biri *kûn* yani “ol!” kelimesi olmuştur. Allah'ın evreni ve evrende bulunan her şeyi “kûn”(ol) emri ile yaratması, ulu yaratıcının kendi iradesini ortaya koyduğunu bizlere göstermiştir. Ancak bu noktada İsmâîlîler, Arapça yazımına dikkat ederek “kûn” sözcüğünün iki harften oluştuğunu ve bu iki harfin, ulvî alemde karşılığı olduğu gibi fizikî alemde de karşılığı bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, ulvî alemde *sâbıkı* simgeleyen harf, “k” olurken, *tâlî*'yi temsil eden, “n” harfi olmuştur. Fiziki aleme gelecek olursak da “k” harfi, peygamberi temsil ederken, “n” harfi, imamı sembolize etmiştir.³⁶

Önemli te'vil örneklerinden bir diğeri olan “ebced hesabı” meselesi ise İsmâîlîler tarafından ayrı bir ilgi görmüştür. el-İsferâyînî (ö. 471/1078), ebced hesabını kullanarak yapılan te'vil örneklerinden birine yer vermiştir. Öyle ki İsferâyînî, dailerin gerçekleştireceği davetin saklı kalması adına öncelikle muhatap oldukları kimselerden yemin etmelerini istediklerini ve ardından şunları söylediklerini bizlere aktarmıştır:

Ayrıca bu sırrı bir hayır takdim etmeden söylemeyeceklerini söyleyerek halis külçeden yüz on dokuz dirhem isterler. Sonra bunun Allah Teâla'nın “Allah'a gönül hoşnutluğu ile ödünç

³² A'râf, 7/157.

³³ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 52-53.

³⁴ A'raf, 7/157.

³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Şeytan'ın Hileleri*, s. 152.

³⁶ Mustafa Galip, *Târihu'd-Da'veti'l-İsmâîliyye*, s. 53; el-Hatip, *el-Hareketü'l-Bâtiniyye*, s. 88; Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 131-132; Ramy Mahmoud, *Fatımiler Dönemi İsmailî İnanç Sistemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 91-92.

*verin (karz-ı hasen)*³⁷ mealindeki ayetinin te'vili olduğunu iddia ederler. (Husna kelimesini oluşturan) "ha", "sin", "nun" ve "elif" harflerinin ebced hesabına göre toplamı yüz on dokuz eder. Saf adam bu sözü duyunca onlara söz verir, malını teslim eder ve arkasından artık yolun tarif ve sırrın ifşa edilmesini isterler.³⁸

Görüldüğü üzere İsmâîlîler, ihtiyaç duydukları konular üzerine farklı pek çok şekilde te'vile başvurmuşlardır. Ancak bu te'viller, gerçeklerin bâtında bulunduğunu iddia ettikleri gibi ayetlerin görünen yüzü ile hiçbir alakası olmamıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Köken olarak İmamiyye Şiası'nın kollarından biri olan İsmâîlîlik, her ne kadar babasından sonra imâmete geçeceği ahdedilse de İsmâîl b. Ca'fer'in babası Ca'fer es-Sâdık hayatta iken ölmesini farklı şekilde yorumlayarak davetlerini devam ettirecek olan kişinin İsmâîl b. Ca'fer ve soyundan gelenler olduğunu kabul etmiş oldukları görülmüştür. Bu inanış, İmamiyye Şiası'ndan ayrılmalarının temelini oluşturmakla birlikte İsmâîlîler, birçok unsuru kendilerine has bir şekilde yorumlayarak mezheplerinin yapı taşlarını oluşturmuşlardır. Davetini gerçekleştirdikleri konular ve bunları tebliğ eden imam ve dâiler, genel olarak imâmet başlığı altında değerlendirilse de asıl olarak nübüvvet çerçevesi içerisinde görülmüştür. Çünkü onlar, Hz. Muhammed'i kabul etmekle birlikte onun ardından gelen vâsi ve imamları da bu müessesede (peygamber kadar) ön plana çıkararak peygamberlik müessesesinin velâyetle devam ettiği esasını kabul ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu inanışlarıyla birlikte İsmâîlîlerin siyasi baskılardan uzak durabilmek gayesiyle gizlilik içerisinde yaşamak zorunda kalmaları, başta yeni eflatunculuk ve gnostisizm gibi felsefî-irfânî akımlarla birlikte farklı din ve inanışların etkisi altında kaldıkları ve kendilerine has olarak geliştirdikleri teorik fikir ve doktrinleri, mezheplerinin esasını kabul etmeleri sebebiyle tüm bu âmillerin, imâmet ve velayet yani davet-davetçi anlayışlarının temelini oluşturmuş ve bu anlayışlarının şekillenmesinde önemli bir etken olduğu görülmüştür.

İsmaililer, halka tebliği gerçekleştirecek olan davetçileri dünyevî bağlamda belli bir hiyerarşiye tâbi tutmuştur. Söz konusu hiyerarşi konusundaki yaptıkları açıklamalar, yeni eflatunculüğün düşünce nazariyesiyle benzerlik göstermiş, dolayısıyla davetçiler hakkındaki görüşlerinin dîni olmaktan çok felsefik bir temele dayandığı görülmüştür. Bu da semâvî bir yapı olan ve yönlendirici olarak görülen nübüvvet müessesesinin devamı olarak gördükleri velayet/imamet/davetçiler olgusunun, bizzat sahip oldukları görüşleri uygulayan ve denetimini sağlayan dünyevî bir müesseseye indirgenmesine yol açmış olduğu tespit edilmiştir.

Son noktada vâsi ve imamlarına dayanak olarak gösterdikleri âlem anlayışlarındaki akıl-nefs ikilemi ve mezheplerinin önemli doktrinini olarak gördükleri zahir-batın ayrımının düalist Tanrı anlayışına sahip dînî akımlarla da benzerlik göstermesi, görüşlerinde birçok dînî ve felsefi akımlardan etkilendiklerini göstermektedir. Dolayısıyla İsmaililer, din ile alakalı insanlara ulaştırılması gereken tebliği ve insanlarla iletişim halinde olan tebliğcileri hususunda sadece âyetler (naslar)dan değil bunların dışında farklı din ve felsefi düşünce yapılarından da etkilenmiş oldukları tespit edilmiştir. Kıstaslarında, değerlendirme ve yorumlarında ölçüleri

³⁷ Müzzemmil, 73/20.

³⁸ Ebu'l-Muzaffer Şehfûr el-İsferâyînî, *Dini Basiret: İtikadi Mezhepler ve Ehl-i Sünnet*, (çev. Mustafa Özgen), Palet Yayınları, s. 151.

sadece naslar olmayınca İslâm akidesine taban tabana zıt düşen birçok fikir ve düşünceyi savunarak sahiplendikleri görülmüştür. Bu farklı din dışı kaynaklardan etkilenmelerinin doğal sonucu olarak da İsmaililiğin, dinin zemininden ne denli farklılaşıp ayrıldığına açık bir göstergesidir. İsmâilîlerin, zâhir ve bâtin ayırımındaki gerçek bilgiye (te'vile) ulaşabilecek kişilerin sadece kendi mezhebine mensup imam ve dâiler olarak göstermesi de bunun önemli göstergelerinden biridir. Böylece onlar sahip oldukları bu fikirleri sebebiyle, İslam'ın "üstünlük takvadadır" ilkesini göz ardı ederek, kendi ekollerine mensup olmayan ilim tahsili yaparak belli konuma gelmiş olan âlimlerle birlikte yine kendi fikir ve düşüncelerine tabi olmayan Müslüman halkı da ötekileştirerek dışlamış oldukları tespit edilmiştir.

Takiyye başlığı altında davetin gizli lakaplar kullanılarak yapılması, ilerleyen zamanda İsmâilîler arasında "gizli davet" esasının ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Başlangıçta dinî olmaktan çok sosyal bir ihtiyaç halinde ortaya çıkan bu takiyye anlayışları, zamanla dini bir esas haline getirilip benimsendiği ve tebliğ noktasında mezhebin önemli bir misyonu olarak kullanıldığı görülmüştür.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABDÜLHAMİD, Muhsin; *İslam'a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Bâbîlik ve Bahâîliğin İçyüzü)*, (Çev. M. Saim Yeprem ve Hasan Güleç), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- ATEŞ, Ahmet, "Bâtın", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1977, II, 339-342.
- EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdulkâhir; *El-Fark Beyne'l-Fırak Ve Beyânu'l-Fırkatî'n-Nâciye Minhum (Akâidu'l-Fırakî'l-İslâmiyye ve Ârâi Kibâr A'lâmiha)*, (Thk. Muhammed Osman El-Hasan), Mektebetü İbn-i Sînâ, Kahire 1988.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah; *Gazzalî Ve Bâtınîlik*, İlahiyat Kitapevi, Ankara 1964.
- DAFTARY, Farhad; *Alamut Efsaneleri (Sır Metinler)*, (Çev. Özgür Çelebi), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2008.
- DAFTARY, Farhad, *Muhaliif İslam'ın 1400 Yılı: İsmaililer (Tarih ve Kuram)*, (Çev. Ercüment Özkaya), Raslantı Yayınları, Ankara 2001.
- DAFTARY, Farhad, *Şii İslam Tarihi*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Basım Yayım, İstanbul 2016.
- DAFTARY, Farhad, *The Ismâ'îlîs (Their History And Doctrines)*, Cambridge University Press, New York 2007.
- ED-DEYLEMÎ, Muhammed B. Hasan, *Beyânu Mezhebi'l-Bâtiniyye*, Mektebetü'l-Maa'rif, Ts., Riyad.
- GALİP, Mustafa, *Târihu'd-Da'veti'l-İsmâîliyye*, Daru'l-Endülüs, Beyrut 1965.
- EL-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed, *Bâtıniliğin İç Yüzü (Fedâihu'l-Bâtiniyye/El-Mustazhiri)*, (Çev. Avni İlhan), Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2016.
- HAMMADÎ, Muhammed, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, (Çev. İsmail Hatip Erzen), Sebil Yayınevi, İstanbul 2004.
- EL-ISFAHÂNÎ, Râgıb, *El-Müfredât; Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, (Çev. Abdülbaki Güneş Ve Mehmet Yolcu), Yarın Yayınları, İstanbul 2015.
- EL-ISFERÂÛÎNÎ, Ebu'l-Muzaffer Şehfûr Dini Basiret, *İtikadi Mezhepler ve Ehl-i Sünnet*, (Çev. Mustafa Özgen), Palet Yayınları, Konya 2017.
- İBNU'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec, *Şeytan'ın Hileleri (Telbîs-U İblîs)*, (Çev. M. Ali Kayabağlar), Kahraman Yayınları, İstanbul 2002.
- İLHAN, Avni, "Bâtiniyye", *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 1992, V, 190-194.
- İLHAN, Avni, "Keşfü Esrari'l-Batiniyye", *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2002, XXV, 320.
- EL-KİRMÂNÎ, Ahmet Hamîdüddin, *Râhatu'l-Akl*, (Thk. Mustafa Galip), Daru'l-Endülüs, Beyrut 1983.
- EL-KUMMÎ, Muhammed B. Hasan, En-Nevbahtî, Hasan B. Mûsa; *Şîi Fırkalar (Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırâk/Fırâku's-Şia)*, (Çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu ve Ramazan Şimşek), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.
- LEWİS, Bernard, *Haşhaşiler (İslam'da Radikal Bir Tarikat)*, (Çev. Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, İstanbul 2018.

- MAHMOUD, Ramy, *Fatimiler Dönemi İsmaili İnanç Sistemi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.
- EL-MÜEYYED Fİ'D-DÎN, Ebû Nasr, *Divânu'l-Müeyyed Fî'd-Din Dâî ed-Duâd*, (Thk. Muhammed Kamil Hüseyin), Daru'l-Kitap el-Misri, Kahire 1949.
- EŞ-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Muhammed Abdulkerim b. Ebi Bekr Ahmed, *El-Milel Ve'n-Nihal*, (Thk. Abdülaziz Muhammed El-Vekil), Kahire 1968, I.
- TAN, Muzaffer, "İsmaili Davet: 'Sosyo-Politik Gelişim Süreci'", *Dini Araştırmalar Dergisi*, TEMMUZ-ARALIK 2015, C. 18, S. 47, S. 79-95.
- TAN, Muzaffer, "Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2012, s. 111-145.
- TOPALOĞLU, Bekir, Çelebi, İlyas; *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2009.
- TOPALOĞLU, Bekir, "Zâhir", *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2013, XLIV, 85.
- TUAYME, Sâbir, *El-Akâidu'l-Bâtiniyye ve Hükmü'l-İslâmî Fiha*, El-Mektebetü'l-Sekafiyye, Beyrut 1986.
- TIĞLI, Asiye, *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018.
- YALÇINKAYA, Ahmed Said, *Selçuklu İran'ında Batıni/Ezoterik Bir Yapılanma: Alamut Nizari İsmaili Örgütünün Teşekkülü (464-518/1072-1124)*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019.

EXTENDED SUMMARY

In this study, it is to reveal what kind of mentality underlies the invitation made by the Ismailis and the invitees that helped spread these invitations. In this way, it will be clearly seen where the religion and world views adopted by the Isma'ilis are based. The reason why this issue is handled in particular is that the Ismailis, who believe that prophethood continues under the name of guardianship by the priest and imams, had certain differences in the understanding of the ambassador / invitation as well as the ideas and thoughts they invited. These differences are undoubtedly based on major issues, and their influence from these issues shaped their understanding of the invitee and the invitee. Therefore, the Ismailis formed their views and thoughts on their understanding of the declaration within the framework of these headings.

At this point, the first of his views that fundamentally influenced the understanding of the declaration was their approach to the understanding of the world. According to the Ismailis, the realm is built on two basic structures, namely the mind and the soul. In fact, while the mind represented "natik" at the last point, the soul represented "the guardian". The succession of natik and guardian, and other invitees following them, respectively, has been subjected to a certain hierarchical order in parallel with the 'hierarchy of angels'. In this dual distinction and ranking, the Isma'ilis, who subject their invitees to a certain hierarchy in the worldly context, were influenced by the new purple theory and some religious movements (such as magiism). Therefore, it has been seen that the views of the Isma'ilis about the invitees are based on a philosophical basis rather than a religious one.

Living in absolute secrecy in order to be free from threats and pressures in their time and society, the Isma'ilis have developed the principle of "tasyye (secrecy)" and made it the basic opinion of their sects. So much so that the people (dais) who will make the invitation are obliged to hide the invitation (until certain conditions are fulfilled according to them). This made the sect one of the underground structures over time. Therefore, this principle, which emerged as a social need rather than a religious one, has been adopted and adopted as a religious basis over time and used as an important mission of the sect at the point of notification.

Another of his views that influenced their understanding of teaching was their doctrine called zahir-batin. According to the Isma'ilis, the Quran has both a visible face (apparent) and an inner face (wretched). In fact, these views caused them to be referred to as "natural". Because they have accepted that the truth is in the part of the "whats" and that only those who are from Isma'il can reach this truth. These views, which caused the emergence of Batinî interpretation, led to the emergence of many interpretations reaching the same conclusion. Regarding the way they handle the ta'vili, the Isma'ilis either directly interpreted the verses of the Quran, gave certain meanings to the letters in the words, or made different interpretations by giving meaning according to the values in the abjad account. The similarity between the zahir-batin distinction, which the Isma'ilis regard as an important doctrine of their sects and the dilemma of mind and soul in their understanding of the world, shows that they are influenced by many religious and philosophical movements in their views. Therefore, Isma'ilis were influenced by different religious and philosophical structures of thought, apart from verses (nass) about the communiqué that should be delivered to people related to the religion and their communicators in contact with people, and this revealed how Ismailism differs / diverges from the Islamic religion in this regard.

As a result, these headings, which constitute the background of the Ismailis' understanding of prophethood in general and custody in particular, show us the following: Although the Ismailis claim that they are an Islamic structure as a view and way of thinking they are based on, they have some views that differ from the Imamiyye Shia to which they are affiliated as a branch, and they are celestial with the views and thoughts they have adopted by

being influenced by some philosophical and different religious structures. It ceased to be an Islamic structure and became an earthly-religious formation. Therefore, this shows us that all the views and thoughts of the Ismailis about prophethood and custody should be reviewed and critically filtered within the framework of 'nass'.